

Кузьмак О.М.

МЕХАНІЗМИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

У статті досліджено процес управління кредитним ризиком у вітчизняних банківських установах. Визначено роль, практику використання та шляхи вдосконалення методів управління кредитним ризиком. Виокремлено методи управління кредитним ризиком. Розглянуто особливості та види вітчизняного і зарубіжного досвіду страхування банківських ризиків. Виділено ряд переваг програми комплексного банківського страхування та стримуючі чинники використання українськими банками даного виду страхування. Досліджено сутність та практику використання лімітування вітчизняними банками. Запропоновано напрями розвитку механізмів нейтралізації банківських ризиків.

Ключові слова: ризик, кредитний ризик, управління ризиками, диверсифікація, лімітування, страхування ризиків.

Постановка проблеми. Банківська діяльність постійно потрапляє під вплив фінансових ризиків, адже саме ці ризики є найбільш розповсюдженими та можуть суттєво впливати на банківську діяльність. Найбільш розповсюдженим серед таких ризиків є кредитний ризик. Саме тому значну увагу необхідно приділяти банківським установам для своєчасного ефективного управління даним ризиком.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми функціонування системи управління кредитним ризиком в банках висвітлені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема А.О.Старостіної [1], Л.О.Примостки [2], В.Т.Севрук [3], В.В. Вітлінського [8] та ін. При цьому в ході розвитку банківської діяльності в умовах глобалізації економіки виникають невирішені питання оптимізації ризиків у банківській діяльності. Внаслідок цього виникає необхідність поглибленого дослідження сутності та ефективності застосування методів мінімізації в процесі управління ризиками у вітчизняній банківській практиці.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесу управління кредитним ризиком у вітчизняних банківських установах, визначення ролі та необхідності вдосконалення методів управління кредитним ризиком.

Опис основного матеріалу дослідження. Кредитна діяльність є однією з основних у банківській діяльності. Саме з кредитуванням пов'язана значна частина прибутку банку. Одночасно неповернення кредитів, особливо великих, може призвести до банкрутства банківської установи. Саме тому, управління кредитними ризиками є необхідною частиною

роботи будь-якого комерційного банку. Можна стверджувати, що кредитний ризик є одним з основних банківських ризиків. Кредитний ризик залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів. Можливості управління зовнішніми факторами є обмеженими, хоча своєчасними діями банк може в певній мірі пом'якшити їх вплив та попередити втрати. Тому основні засоби управління кредитним ризиком знаходяться у внутрішній політиці банку.

На сучасному етапі використовуються такі загальні методи управління кредитним ризиком, як: диверсифікація, страхування, лімітування та самострахування (створення резервів). Диверсифікація полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які працюють в різних галузях та мають різні обсяги капіталу. Але даний метод варто застосовувати зважено, спираючись на статистичний аналіз та прогнозування, враховуючи можливості самого банку та рівень підготовки кадрів, адже диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку [2, с.371]. Саме тому надмірна диверсифікація може мати зворотній ефект і призвести не до зниження, а до зростання кредитного ризику. Адже навіть у великому банку не завжди є достатня кількість висококваліфікованих фахівців. Проте деякі банки, формуючи кредитний портфель, дотримуються певного рівня концентрації, тобто зосереджують кредитні операції банку в певній галузі чи на кредитуванні певних категорій позичальників. При цьому необхідно враховувати і те, що надмірна концентрація також призводить до зростання кредитного ризику. Як показує міжнародний досвід саме надмірна концентрація кредитного портфеля стала причиною погіршення фінансового стану та банкрутства банків у розвинутих країнах протягом 70-80-х років минулого століття [5, с.145]. Отже визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є

© Кузьмак Олена Миколаївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та підприємництва Рівненської філії, ПВНЗ «Європейський університет», тел. +380971593368, e-mail: olenakuzmak@rambler.ru

важливим завданням, яке має вирішувати менеджмент кожного банку.

Одним з перспективних напрямів нейтралізації банківських ризиків та кредитного ризику, зокрема, є комплексне страхування банківських ризиків, яке несе також соціально-суспільну функцію, спрямовану на збереження фінансової стійкості кредитної установи при будь-яких несприятливих зовнішніх і внутрішніх впливах.

Перше страхове покриття ризиків для банків було розроблене близько 100 років тому, і нині його правила стали базовими для фахівців зі страхування в усьому світі. У 1907 році американські страховики спільно із Асоціацією американських банків випустили страховий продукт комплексного банківського страхування (Bankers Blanket Bond) [4]. Поліс ВВВ включає широкий перелік ризиків – від нелояльності банківського персоналу до збитків, понесених банком при операціях за підробленими документами.

Комплексне банківське страхування включає в себе відшкодування збитків від: втрати чи пошкодження банківського майна або майна, відданого на зберігання в результаті крадіжки, пожежі, злочинних дій; шахрайських дій працівників банку; прийняття фальшивих банкнот та платіжних документів; втрат від операцій з цінними паперами; втрат, пов'язаних із перевезенням готівки та інших цінностей.

Комплексне банківське страхування передбачає страхове покриття майже по всіх ризиках, притаманних для фінансової діяльності із деякими обмеженнями [5]. За статистикою до 90% всіх злочинів в банківському секторі відбувається при безпосередній участі власних співробітників, тому основною статтею комплексної програми є саме страхування від збитків в результаті нелояльності персоналу [6]. Ризик нелояльності персоналу значно зростає під час фінансових криз, масових звільнень і скорочень заробітної плати. В цих умовах співробітники банків та інших фінансових організацій перестають пов'язувати своє майбутнє із стабільним довгостроковим кар'єрним ростом і легше погоджуються на участь у протиправних діях. Страхування від електронних і комп'ютерних злочинів є необхідним елементом комплексної програми розподілу ризиків банку. Надаване покриття забезпечує захист від збитків у результаті несанкціонованого проникнення в електронні та комп'ютерні системи банку і зміни в них даних в результаті впливу комп'ютерних вірусів. Додаткові проблеми для банків створює глибоке впровадження інформаційних технологій, що веде до виникнення нових ризиків. Розвиток глобальних систем автоматизації банківських

операцій, електронного зв'язку, дистанційного доступу до даних привело до відповідного зростання інтелектуального рівня злочинності, до появи нових видів шахрайства. Причому великі банки захищені від подібних ризиків не краще, ніж дрібні і середні, і перш за все саме в силу диверсифікованості своєї структури і діяльності.

Отже, програма комплексного банківського страхування має ряд переваг:

1. Страхування повного пакету ризиків вимагає менших витрат, ніж оформлення кожного ризику окремо;

2. Повний захист, оскільки набір ризиків з різних видів є взаємодоповнюючим;

3. Конкурентна перевага перед іншими учасниками ринку, бо наявність комплексного договору страхування є певною гарантією фінансової стійкості компанії;

4. Розслідування економічних злочинів часто не дає чітких результатів, що тягне за собою складності у визначенні ризику, по якому стався страховий випадок. Комплексний договір страхування дозволить уникнути подібної ситуації.

У США для банків, що працюють з фізичними особами, поліс ВВВ є обов'язковим. На жаль, в Україні комплексне страхування банківських ризиків не набуло поширення. В Україні перша практика комплексного страхування ризиків належить ПУМБу, який у 2002 році застрахував ризики в компанії АСКА. На сьогоднішній день в Україні страхування Banker's Blanket Bond мають більше 10 банків.

Окрім того основним стримуючим чинником проти використання українськими банками даного виду страхування є високий рівень вартості страховки та франшизи. Страховий платіж становить 2-2,5 % від суми страхового покриття. При існуючій ситуації на ринку лише деякі банки в Україні можуть дозволити собі такі витрати на Banker's Blanket Bond. По-друге, обов'язковою умовою надання покриття ВВВ є проведення оцінки системи безпеки банку третьою стороною (сюрвейєрів), міжнародною аудиторською компанією або організацією, призначеною перестраховальником, який буде приймати такий ризик на перестраховання. Далеко не кожен банк в Україні є відкритим для проведення подібних процедур. Небажання багатьох українських локальних банків надавати повний обсяг внутрішньої інформації для оцінки ризику позбавляє їх можливості отримання покриття по ВВВ. З цієї причини поточне страхування в Україні, як правило, обмежується покриттям збитків рухомого і нерухомого майна банків.

Невід'ємною складовою страхування ВВВ є перестраховання, оскільки жодна компанія в

Україні не здатна покрити зі своїх резервів катастрофічні ризики банків без відповідного перестрахування. Найчастіше страхуванням ВВВ займаються універсальні страховики, так як їм простіше вийти на міжнародний ринок - на брокерів або безпосередньо на синдикат Lloyd's, ключового світового перестраховика ризиків подібного роду. Але варто зауважити, що комплексне банківське страхування рекомендується українським банкам з іноземним капіталом іноземними материнськими структурами, що також сприяє поширенню Banker's Blanket Bond в Україні.

На нашу думку, для збільшення обсягів операцій страхових компаній зі страхування банківських ризиків необхідно висвітлювати баланси та фінансові звіти страховиків для ознайомлення з даною інформацією банками з метою отримання гарантії платоспроможності страховика, а також спростити процедуру оформлення договору страхування. Актуальним залишається і питання розширення перестрахування, адже вітчизняні страхові компанії не мають відповідного обсягу капіталу аби застрахувати в повному обсязі кредитні портфелі великих українських банків, саме тому потрібне перестрахування в іноземних компаніях. Таким чином, на нашу думку, комплексне страхування банківських ризиків – це значний крок у розвитку не тільки страхового ринку, а й економіки України в цілому, який дозволить нашій країні наблизитися до рівня розвинених країн, значно скоротити економічні, інфляційні коливання, стабілізувати банківську систему і врегулювати грошовий оборот. Однак для ефективного впровадження системи комплексного страхування банківських ризиків потрібні зміни в законодавстві, зростання рівня інтеграції у світову економіку, удосконалення принципів моніторингу діяльності банків, значні інвестиції в розвиток страхового ринку та банківську систему.

Лімітування, як метод управління кредитним ризиком, полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позик, що дозволяє обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банкам удається уникнути критичних втрат внаслідок необдуманого концентрування будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель та забезпечити стабільні прибутки. Таким чином, на нашу думку, комплексне страхування банківських ризиків – це значний крок у розвитку не тільки страхового ринку, а й економіки України в цілому, який дозволить нашій країні наблизитися до рівня розвинених країн, значно скоротити економічні, інфляційні коливання, стабілізувати банківську систему і врегулювати грошовий оборот. Однак для

ефективного впровадження системи комплексного страхування банківських ризиків потрібні зміни в законодавстві, зростання рівня інтеграції у світову економіку, удосконалення принципів моніторингу діяльності банків, значні інвестиції в розвиток страхового ринку та банківську систему. Органи банківського нагляду в багатьох країнах лімітуванням регулюють діяльність банків, зокрема кредитну, установлюючи обов'язкові ліміти, які здебільшого виражені у відносних величинах [2, с.372].

Існує певне лімітування, ініціатором якого є центральний банк (Національний банк України). Це нормативи кредитного ризику, які є складовою економічних нормативів регулювання банківської діяльності. Вітчизняні банки повністю дотримуються встановлених нормативів.

Створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів на спеціальному рахунку для компенсації неповернених кредитів [8]. Значні розміри кредитних ризиків можуть призвести до повної втрати капіталу і банкрутства банку. Отже, створення спеціального резерву для покриття нерозпізнаних кредитних ризиків дає змогу уникнути негативного впливу на розмір основного капіталу і є одним зі способів самострахування банку. Нарахування до резерву здійснюються за встановленими для кожної групи нормами відрахувань, визначеними у відсотковому відношенні до суми кредитів даної групи. Діяльність по створенню резервів на відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків в Україні почалася в 1995 році.

Існуюча до цього практика списання безнадійної кредитної заборгованості без визначення конкретних джерел покриття призводила до виникнення значних розбіжностей між реальним капіталом банків та розміром капіталу, відображеним у фінансовій звітності [2, с.372]. Рівень кредитного ризику визначається за такими ознаками: оцінка фінансового стану позичальника; додержання ним графіку погашення основної суми кредитної заборгованості та відсотків за нею. Методику аналізу та оцінювання фінансового стану позичальника кожний банк розробляє самостійно з урахуванням вимог та рекомендацій НБУ, основних положень своєї кредитної політики та конкретних економічних умов. Критерії оцінювання фінансового стану позичальника та методика його визначення документально фіксуються банком в окремому положенні, яке затверджується його Правлінням. За групою

стандартних кредитів формується загальний резерв за рахунок прибутків минулих років, відрахування до якого проводяться щоквартально. За кредитами, що віднесені до інших груп, — під контролем, субстандартними, сумнівними і безнадійними — створюється спеціальний резерв, відрахування до якого відносяться до витрат комерційного банку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, для зниження рівня банківських ризиків банки повинні ретельно підходити до вибору клієнтів, встановлюючи

жорсткіші правила оцінки потенційних позичальників. Для ефективного управління ризиками кредитних операцій банку потрібно забезпечити розвиток кредитних бюро, запровадити у застосування скорингові моделі на основі нагромадження власних статистичних баз за індивідуальними позичальниками. Отже, регулювання банківських ризиків є об'єктивною необхідністю, засадою забезпечення стабільності банківської системи. Саме тому в Україні необхідно законодавчо врегулювати питання мінімізації банківських ризиків.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика. / А.О.Старостіна, В.А. Кравченко. – К.: Кондор, 2004. – 92с.
2. Управління банківськими ризиками: Навч. посіб. / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2007. – 600с.
3. Севрук В.Т. Банковские риски. / В.Т. Севрук. – М.: “Дело ЛТД”, 1994. – 72с.
4. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / Под ред. А. А. Лобанова и А. В.Чугунова. [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 878с.
5. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків [Текст]: монографія / М. С. Клапків. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2002. – 570с.
6. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб / В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний, Г.І. Великоіваненко. – К. : “Знання”, 2000. – 251 с.

REFERENCES

1. Starostina, A.O. & Kravchenko, V.A., (2004), Ryzhik-menedzhment: teoriia ta praktyka [Risk Management: Theory and Practice], Kyiv: Condor [in Ukraine].
2. Prymostka, L.O., Chub, P.M. & Karcheva, H.T. (2007), Upravlinnia bankivskymu ryzykamy [Management of bank risk, Kyiv: KNEU, [in Ukraine].
3. Sevruk, V.T., (1994), Bankovskye rysky [Bank risks], Moscow: “Delo LTD” [in Russia].
4. Lobanov, A.A. & Chuhunov, A.V. (2005), Entsyklopedyia fynansovoho rysk-menedzhmenta [Encyclopedia of the financial risk management], Moscow: Alpina Business Books [in Russia].
5. Klapkiv, M.S., (2002), Strakhuvannia finansovykh ryzykiv [Financial risks insurance], Ternopil: Carte Blanche [in Ukraine].
6. Vitlinskyi, V.V., Pernarivski, O.V., Nakonechnyi, Ia.S. & Velykoivanenko, H.I., (2000), Kredytnyi ryzyk komertsiihoho banku [The credit risk of commercial banks], Kyiv: “Znannia” [in Ukraine].

Одержано 13.03.2016 р.